

Dansk fagbevægelse og den europæiske integration: dilemmaer

Af Carsten Strøby Jensen, lektor, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

1. Indledning

Spørgsmålet som skal behandles i denne artikel vedrører hvordan og på hvilken måde dansk fagbevægelse påvirkes af og påvirker karakteren af den europæiske integration, som den finder sted i EU. Fokus ligger først og fremmest på de aspekter af EU-samarbejdet som vedrører det der traditionelt kaldes den sociale dimension. Det vil sige EU-landenes samarbejde omkring det social- og arbejdsmarkedspolitiske område.

Udgangspunktet for artiklen er en iagttagelse af at holdningen til EU-integrationen i dansk fagbevægelse i mange sammenhænge er præget af ambivalens. Senest ved optakten til ØMU-afstemningen kom denne ambivalens til udtryk i at kun en begrænset del af fagbevægelsen kunne anbefale deres medlemmer at stemme ja til ØMU'en. Eksempelvis argumenterede LO for et ja til ØMU'en, mens en række af medlemsforbundene i LO enten undlod at tage stilling, eller var direkte modstandere af en tilslutning.

Ambivalensen omkring holdningen til ØMU'en afspejler ikke alene det forhold at der er mange EU-skeptiske medlemmer i fagforeningerne. Det afspejler også en række dilemmaer i tilknytning til hvordan den danske arbejds-

markedsmodels fremtid skal se ud. Dilemmaer som i vidt omfang vedrører spørgsmålet om hvilken indflydelse fagbevægelsen skal have på overenskomst- og aftalesystemet i fremtiden. Og spørgsmålet om hvilken karakter aftalesystemet skal have fx i relation til forholdet mellem lovgivning og aftaler.

Samtidigt er det klart, at danskernes nej til Euro'en forstærker det dilemma som fagbevægelsen befinder sig i. Efter at fagbevægelsens top, fx i LO, i en årrække har argumenteret for forstærket politisk samarbejde i EU på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område, så peger nej'et til Euro'en i en anden retning. Noget tyder på at det bl.a. er frygten for yderligere samarbejde omkring det social- og arbejdsmarkedspolitiske område, som har været med til at få flertallet af danskere til at stemme nej. Et forhold som tydeliggør fagbevægelsens grundlæggende dilemma i forhold til EU-samarbejdet.

Artiklen tager sit udgangspunkt i en række betragtninger omkring karakteren af EU-samarbejdet og karakteren af de processer som ligger bag nationale arbejdsmarkedsaktørers positioner i forhold til deres accept henholdsvis ikke-accept af europæisk integration på arbejdsmarkedet. Udgangspunktet

er her Wolfgang Streecks begreber om »upward delegation« (opadgående kompetencedelegering), »downward intervention« (nedadgående påvirkning) og »horizontal interdependens« (gensidig afhængighed) (Streeck (1993)). Disse begreber søges anvendt som ramme for forståelsen af dansk fagbevægelses dilemmaer knyttet til den arbejdsmarkedspolitiske integration i EU.

Dernæst diskuteres fagbevægelsens dilemmaer i tilknytning til den europæiske integration i lyset af Streecks begreber og i lyset af en diskussion af hvorledes den europæiske arbejdsmarkedsmodel kan forventes at påvirke den danske ditto.

2. Rammer for forståelsen af fagbevægelsens dilemmaer

I en analyse af hvordan de nationale aktører og de nationale politiske systemer påvirkes af konsekvenserne af den økonomiske integration i EU i tilknytning til etableringen af det indre marked skelner Streeck (1993) mellem tre typer af relationer mellem nationalstaterne og det overnationale samarbejde i EU. Tre typer af relationer som har afgørende betydning for den måde hvorpå de nationale aktører (fx fagforeninger) reagerer på og påvirkes af EU-integrationen.

»The politics of the internal market may ... be studied as the outcome of three related interactions between discrete elements of a fragmented policy:

»upward delegation« of governing authority from the national to the supranational level; »downward intervention« by supranational bodies in national regimes; and »horizontal interdependence« between the latter« (Streeck (1993), p. 2).

For det første finder Streeck, at medlemsstaterne kan afgive kompetence til de overnationale institutioner. Medlemsstaterne kan afgive/delegere mere eller mindre kompetence op til de overnationale institutioner. Dette gør sig eksempelvis gældende når medlemsstaterne løbende har udvidet EU's kompetence over en lang række politikområder. Nationalstaterne

har overladt kompetence til de overnationale institutioner som EU-Parlamentet og EU-Kommissionen på fx det arbejdsmarkedspolitiske område i forbindelse med Unions-traktaten og Amsterdam-traktaten og er ved at gøre det i tilknytning til Nice-traktaten. I og med at der delegeres kompetence til EU mister nationalstaterne en del af deres selvstændige nationale beslutningsret over et givent politikområde. Streeck skriver:

»Upward delegation refers to the creation of a second layer of jurisdiction in addition to, and on the top of, the jurisdictions of national systems.« (Streeck (1993), p. 2).

Herudover taler Streeck for det andet om, at de overnationale institutioner kan påvirke medlemsstaterne. Medlemsstaterne påvirkes af det overnationale samarbejde når de skal efterleve og implementere lovgivning som er vedtaget i EU-regi. Det gør sig fx gældende når Danmark som følge af et EU-direktiv vedtaget i Ministerrådet skal vedtage en dansk lov om ansættelsesbeviser. Streeck bruger udtrykket nedadgående påvirkning (»downward intervention«) til at beskrive denne proces. De overnationale institutioner vedtager med andre ord regler og love, der skal efterleves i medlemsstaterne.

»Downward intervention refers to lower-level regime modification through »harmonization« emanating at the higher level, with the latter mandating or enabling constituent regimes to restructure towards general standards or patterns that they may not have adopted on their own.« (Streeck (1993), p. 2)

Endelig – og for det tredje – taler Streeck om at der opstår forskellige former for gensidig afhængighed (»horizontal interdependence«) mellem nationalstaterne inden for EU som følge af den økonomiske integration. Med gensidig afhængighed refererer Streeck til, at fx de nationale arbejdsmarkedsmodeller i højere grad bliver afhængige af eller bundet op på udviklingen i andre lande. Konsekvensen af at den gensidige afhængighed øges imellem de nationale arbejdsmarkedsmodel-

ler er fx, at man i de enkelte landes system i langt højere grad bliver nødt til at tage hensyn til udviklingen i andre landes arbejdsmarkedsmodeller. Lønudviklingen i et land påvirker i højere grad end tidligere direkte lønudviklingen i et andet land. Streeck skriver:

»Horizontal interdependence refers to factual pressures on national regimes that originate in properties or policies of other regimes at the same level.« (Streeck (1993), p. 2).

For Streeck er målet med at skitsere disse tre typer af relationer mellem EU som overnationalt samarbejde og de enkelte medlemsstater, at lokalisere nogle af de handlerammer, som de nationale aktører agerer indenfor.

Eksempelvis er det Streecks opfattelse, at det tættere økonomiske samarbejde i EU har tilvejebragt en situation, hvor konkurrencen mellem de nationale arbejdsmarkedsmodeller er blevet forstærket. I og med at der er sket en økonomisk integration i EU med fx fri bevægelighed for kapital, arbejdskraft, tjenesteydelser og varer, er de nationale arbejdsmarkedsmodeller også i højere grad end tidligere blev afhængige af og knyttet til hinanden (»horizontal interdependence«), hvilket også har øget konkurrencen imellem systemerne. Streeck taler i den forbindelse om, at »regime«konkurrencen mellem de nationale IR-systemer eksempelvis kan føre til, at magtbalancen indenfor de nationale IR-systemer forrykkes. Streeck skriver:

»Regime competition may further result in a shift of power inside national regimes in favor of potentially outwardly mobile production factors, above all capital... For example, as market integration makes it ever easier for automobile manufacturers in Germany to locate part of their production on countries with less stringent labor regimes, such as Spain or Portugal, management's bargaining power in relation to German works councils increase, and settlements may gradually tilt in management's favor.« (Streeck (1993), p. 5).

I det følgende skal jeg forsøge at analysere dansk fagbevægelses position og holdning til EU-integrationen på arbejdsmarkedet i lyset af Streeck's begreber. Dette giver mulighed for at forstå de dilemmaer, som stiller sig for den danske fagbevægelse med hensyn til den social- og arbejdsmarkedspolitiske integration i EU.

3. Økonomisk integration – mod øget afhængighed af omverdenen

I første omgang kan der tages udgangspunkt i Streeck's begreb om, hvorledes den økonomiske integration i EU har ført til en højere grad af gensidig påvirkning (»horizontal interdependence«) imellem medlemsstaterne. Tesen er at den gensidige påvirkning mellem arbejdsmarkedsmodellerne i de enkelte medlemsstater vokser i takt med den økonomiske integration. I og med at de enkelte lande i stigende omfang handler med hinanden, og i og med at kapital og arbejdskraft i stigende omfang bliver mobile og bevæger sig frit mellem medlemsstaternes grænser, så påvirker udviklingstræk i en national arbejdsmarkedsmodel i stigende omfang udviklingen i en anden arbejdsmarkedsmodel og vice versa. Og som Martin og Ross fremhæver så tenderer markedsinternationaliseringen til at underminere fagbevægelsens magtressourcer.

»For trade unions, as for national states, the regulation of market becomes more difficult as they are extended across national boundaries. Historically, as markets expand unions had to enlarge their strategic domain to keep workers from being played off against each other, undermining wage and labor standards. Never easy even within national boundaries, it is even more difficult to do so when markets transnationalize, particularly in Europe where transnationalization has been carried very far.« (Martin & Ross (1999), p. 312).

Nu er det vanskeligt empirisk at vurdere, hvorvidt der eksempelvis siden det indre markeds etablering med udgangen af 1992 har kunnet konstateres en sådan udvikling i den gensidige påvirkning imellem medlems-

staterne. Imidlertid er det tydeligt, at forestillingen om at en sådan gensidig påvirkning har spillet en stor rolle for dansk fagbevægelses (herunder især LO's) holdning til spørgsmålet om politisk integration i EU på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område.

I fagbevægelsen har holdningen til EU-samarbejdets social- og arbejdsmarkedspolitiske samarbejde siden slutningen af 1980'erne været mere og mere positivt orienteret. Denne positive orientering, hvor man fx i forbindelse med traktatforhandlinger har argumenteret for en øget brug af flertalsafgørelser i Ministerrådet, har grundlæggende været begrundet i en vurdering af at den økonomiske integration i EU netop ville føre til en øget gensidig afhængighed mellem arbejdsmarkedsmodellerne i medlemsstaterne.

Den danske fagbevægelse havde forventninger om at denne gensidige afhængighed på længere sigt ville kunne medvirke til at underminere løn- og arbejdsvilkårene for danske lønmodtagere i og med at den fri bevægelighed for kapital og arbejdskraft i højere grad end tidligere muliggjorde en proces der kunne føre til det der er blevet kaldt social dumping (Strøby Jensen (1998)).

Forestillingen om social dumping sammenholdt med et generelt ønske om at understøtte udviklingen af lønmodtagerrettigheder i EU har ført til at fagbevægelsen med LO i spidsen har støttet intensiveringen af det social- og arbejdsmarkedspolitiske samarbejde (Strøby Jensen (1998)).

4. Mod øget EU-kompetence

Den positive holdning til yderligere samarbejde på det social- og arbejdsmarkedspolitiske samarbejde har ført til at fagbevægelsen har argumenteret for at øge EU-samarbejdets kompetence i forhold til reguleringen af arbejdsmarkedet. Fagbevægelsen har derfor argumenteret for delegering af kompetence til

EU eller med Streeck's ord for »upward delegation«.

Denne position adskiller sig grundlæggende fra den position, som dansk fagbevægelse indtog i de første 25 år af Danmarks medlemskab af EU (tidligere EF). »Vi knækker stadig nødderne selv« var det slogan som dansk fagbevægelse, repræsenteret ved LO, brugte sammen med Dansk Arbejdsgiverforening da de danske vælgere skulle overbevises om at de i 1972 skulle stemme ja til EF-medlemskabet. Hermed signalerede både arbejdsgiverne og fagforeningerne at overenskomststoffet også efter Danmarks medlemskab af EU skulle være et område med national kompetence. Grundene til at fagbevægelsen dengang ønskede at fastholde den nationale kompetence var, at man frygtede at et EU-samarbejde på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område ville føre til en nedadgående harmonisering af rettigheder. Hvilket på sigt ville underminere den danske velfærds- og arbejdsmarkedsmodel.

Hvad der således kan iagttages i forhold til fagbevægelsens holdning til EU-samarbejdet er, at man grundlæggende har skiftet position på en række centrale områder. Hvor man tidligere (fx i LO-regi) afviste at EU skulle blande sig i forhold af betydning for de danske overenskomster, så finder man i dag (og har fundet det siden slutningen af 1980'erne), at det er hensigtsmæssigt at træffe fælles beslutninger i EU, selvom det har mere direkte betydning for eksempelvis de danske overenskomster. Med Streeck's begreber kan man sige, at dansk fagbevægelse accepterer og promoverer afgivelsen af kompetence (»upward delegation«) til EU-institutionerne på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område fordi man finder at konsekvenserne af den gensidige afhængighed (»horizontal interdependence«) er uacceptabel. Promoveringen og accepten af kompetenceafgivelsen til EU er eksempelvis kommet til udtryk i forbindelse med traktatforhandlingerne om Unions-

traktaten, hvor dansk fagbevægelse slog til lyd for at der i højere grad end tidligere skulle benyttes kvalificeret flertal ved beslutninger truffet i Ministerrådet. Ligesom fagbevægelsen – fx LO – var med til at støtte den danske regerings bestræbelser på at fremme beskæftigelsesafsnittet i Amsterdam-Traktaten.

Man kan således sige, at dansk fagbevægelses position og holdning til EU-integrationen har skiftet afgørende i løbet af de seneste ti til femten år. Hvor man tidligere var direkte modstandere af at EU skulle have kompetence på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område, så finder man i dag i langt højere grad, at det både er nødvendigt og hensigtsmæssigt med europæisk samarbejde omkring opbygningen af en social dimension i EU.

Imidlertid er holdningsskiftet ikke entydigt i og med at der stadig er en del dilemmaer for fagbevægelsen knyttet til det forhold at den europæiske integration på en række områder peger i retning af at den traditionelle danske aftalemodel undermineres. Det skal belyses i de kommende afsnit, der handler om hvilke konsekvenser den politiske integration har haft i form af nedadgående påvirkning (»downward intervention«) af den danske arbejdsmarkedsmodel.

5. Dilemmaer – Konsekvenser for den danske aftalemodel

I forhold til Streeck's begreb om nedadgående påvirkning (»downward intervention«) stiller spørgsmålet sig om på hvilken måde og i hvilket omfang samarbejdet på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område har påvirket den danske arbejdsmarkedsmodel. Hvad er det for typer af regulering, som er kommet fra EU's side og hvordan har de virket i forhold til de danske traditioner for regulering af arbejdsmarkedet? Samtidigt er det tydeligt at det er i forhold til konsekvenserne af den nedadgående påvirkning, at fagbevægelsens dilemmaer er mest klare, hvil-

ket er baggrunden for fagbevægelsens ambivalens i forhold til EU-samarbejde.

At tale om at der aktuelt eksisterer en europæisk arbejdsmarkedsmodel på samme måde, som man taler om eksistensen af en dansk, tysk eller fransk arbejdsmarkedsmodel er lidt af en tilsnigelse. Dertil er udviklingen på europæisk plan endnu for ung (Strøby Jensen et al. (1999)). De seneste ti års samarbejde på arbejdsmarkedet i EU har imidlertid skabt klare konturer af det der indenfor de næste ti år kan blive til en europæisk model. For det første har man kunnet iagttage, hvordan medlemsstaterne har overladt mere og mere kompetence til EU på arbejdsmarkedet i forbindelse med de forskellige traktatændringer. Det ligger på linie med den udvikling som dansk fagbevægelse har været med til at støtte. Samtidigt har man – for det andet – kunnet se, hvordan europæiske arbejdsmarkedsorganisationer er kommet til at spille en mere og mere betydningsfuld rolle på EU-plan. Den fælles europæiske paraply- og hovedorganisation for de faglige organisationer, ETUC (European Trade Union Confederation) har sammen med arbejdsgiverorganisationerne UNICE og CEEP fået en central rolle når EU-landene og EU-institutionerne diskuterer og forhandler nye initiativer af betydning for det europæiske arbejdsmarked (Dølvig (1997)).

Ser vi på, hvordan EU har påvirket den danske arbejdsmarkedsmodel er det relevant først lige at summere op omkring nogle af de karakteristika, som traditionelt fremhæves når den danske arbejdsmarkedsmodels særkende identificeres (Scheuer (1996), Due et al. (1993)).

Først og fremmest er den danske arbejdsmarkedsmodel karakteriseret ved i overvejende grad at være aftalebaseret. Lønmodtagernes faktiske løn- og arbejdsvilkår aftales grundlæggende mellem fag- og arbejdsgiverorganisationerne på vegne af henholdsvis den en-

kelte virksomhed og den enkelte lønmodtager. Og selvom der de senere år har kunnet iagttages en stigende grad af decentralisering af overenskomstsyste-met, så spiller organisationerne stadig en dominerende rolle. Organisationsgraden er tilsvarende høj blandt de danske lønmodtagere. Omkring 80% er medlem af en fagforening, hvilket gør den danske organisationsgrad blandt de højeste i verden. Relativt set er arbejdsgiversiden ikke så velorganiseret som lønmodtagerne idet der fx kun er organiseret godt 50% af de potentielle virksomheder inden for DA's (Dansk Arbejdsgiverforening) område (DA (1999)). Imidlertid er afsmitningen fra overenskomsterne på de ikke organiserede virksomheder betragtelig.

Herudover er det et karakteristikon ved den danske arbejdsmarkedsmodel, at stat og regering kun i begrænset omfang blander sig i forhold, som vedrører overenskomsterne. Staten fører en relativ tilbagetrukket og understøttende rolle overfor arbejdsmarkedets parter. Og der findes kun i begrænset omfang lovgivning på det danske arbejdsmarked, der ikke er knyttet til EU-initiativer. Funktionsnærloven og ferieloven er blandt de undtagelser, som bekræfter reglen om at der ikke er lovgivning på arbejdsmarkedet.

Ses der på konsekvenserne af EU-samarbejdet på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område for den danske arbejdsmarkedsmodel og ses der på det som Streeck kalder den nedadgående påvirkning så er det tydeligt, at påvirkningen fra EU er blevet større og større de senere år.

At EU har betydning på det danske arbejdsmarked er hævet over enhver tvivl. Et blik på den lovgivning vi har på det danske arbejdsmarked afslører det. Følgende emner er alle områder, hvor den lovgivning der eksisterer i Danmark er knyttet til et EU-direktiv: Ligestilling mellem mænd og kvinder, arbejdsmiljø, information af medarbejderne i forbindelse

med kollektive afskedigelser, overholdelsen af indgåede overenskomster ved virksomhedsoverdragelse, regler om arbejdstid i forbindelse med sikring af sikkerhed og sundhed, etablering af europæiske virksomhedsråd, regler om ansættelsesbeviser, regler om udenlandske lønmodtageres overholdelse af eksisterende overenskomster i Danmark, regulering af børnearbejde. Og der må forventes at komme mere af samme slags i de kommende år uafhængigt af det danske nej til Euro'en.

Alt dette peger i retning af at indflydelsen fra og påvirkningen fra EU er betragtelig når det drejer sig om reguleringen af arbejdsmarkedet. Og det er grundlæggende denne betydelige påvirkning, der har stillet fagbevægelsen i et vanskeligt dilemma. På den ene side er der set fra fagbevægelsens side en række gode grunde til at argumentere for og acceptere at EU får øget kompetence over det social- og arbejdsmarkedspolitiske felt. På den anden side er det imidlertid også tydeligt, at de mange EU-initiativer påvirker den danske arbejdsmarkedsmodel på en måde, der virker fremmed for de danske traditioner for aftale-regulering.

Først og fremmest peger EU påvirkningen i retning af øget lovgivning på det danske arbejdsmarked. Dette gør sig også gældende selvom parterne på europæisk plan har mulighed for at indgå aftaler/overenskomster, der eventuelt kan transformeres til lovgivning i form af direktiver i Ministerrådet. Den lovgivningstradition som EU-samarbejdet er præget af er forskellig fra den aftaletradition, der præger den danske arbejdsmarkedsmodel, hvilket opleves som u hensigtsmæssigt i store dele af den danske fagbevægelse. Dette gør sig ikke kun gældende i de mere EU-skeptiske dele af fagbevægelsen, men også blandt de EU-positive grupper. Modstanden overfor lovgivning på arbejdsmarkedet er bl.a. kommet til udtryk i forsøgene på at implementere EU-direktivet om arbejdstid ad aftalevejen, fremfor lovgivningsvejen. En

implementeringsform, som fagbevægelsen i højere grad finder tilgodeser fagbevægelsens egne nationale interesser.

Tilsvarende er EU-direktiver, som bekendt rettet mod at give den enkelte lønmodtager nogle rettigheder. EU-lovgivning er rettet mod individet. Dette er en betydelig forskel fra de danske traditioner, hvor rettighedsstrukturen i højere grad er kollektivt orienteret bl.a. i den forstand, at overenskomsterne 'tilhører' de faglige organisationer og at eksempelvis det arbejdsretlige system er konstitueret omkring kollektive aktører i form af fag- og arbejdsgiverorganisationer. Denne individuelle orientering i rettighedsstrukturen opfattes tilsvarende som uhensigtsmæssigt i forhold til dansk fagbevægelses traditionelle synspunkter. Bl.a. fordi rettigheder, hvis de er rettet mod individet i stigende omfang tilfalder lønmodtagere, som vælger ikke at være medlem af en faglig organisation.

Grundlæggende finder store dele af dansk fagbevægelse således, at der er en række negative konsekvenser af det social- og arbejdsmarkedspolitiske samarbejde i EU, når talen falder på betydningen af EU for den danske aftalemodel. At den danske fagbevægelse har en vis skepsis over for det europæiske samarbejde kom eksempelvis til udtryk på ETUC's kongres i 1999, hvor dansk fagbevægelse repræsenteret ved LO, FTF og AC problematiserede en række af de generelle forslag som var på dagsordenen (Knudsen (2000)). Dansk fagbevægelse ønskede i højere grad end fagbevægelsen i en række af de øvrige EU-lande, at understrege behovet for at sikre de nationale arbejdsmarkedsmødelers særegenheder, trods internationaliseringens pres.

6. Konklusion

Med udgangspunkt i Streeck's begreber om kompetenceafgivelse ('upward delegation') og nedadgående påvirkning ('downward intervention') kan dansk fagbevægelses dilem-

ma i forhold til den europæiske integration kort skitseres som følger:

På den ene side finder man, at det er både nødvendigt og hensigtsmæssigt, at EU-landene i fællesskab udvikler en række social- og arbejdsmarkedspolitiske rettigheder, der skal gælde i alle EU-landene. Denne position kan ses som et svar på den intensiverede »regime«/»model« konkurrence, som fagbevægelsen frygter er resultatet af den stigende økonomiske integration i EU. Derfor finder dansk fagbevægelse generelt, at det er hensigtsmæssigt med politisk kompetenceafgivelse til EU-institutionerne på dette område. Kun i fællesskab kan der dæmme op mod de for fagbevægelsen negative konsekvenser af virksomhedernes og økonomiernes internationalisering.

På den anden side er det tydeligt, at dansk fagbevægelse ikke finder, at konsekvenserne af den nedadgående påvirkning (»downward intervention«) fra EU til den danske arbejdsmarkedsmodel er acceptable. Individualiseringen af rettighedsstrukturen og den forøgede lovgivningsorientering opfattes, som forhold der på længere sigt kan være med til at underminere fagbevægelsens position i den danske arbejdsmarkedsmodel. Derfor er fagbevægelsens holdning til den lange række af konkrete initiativer, der kommer fra EU's side ofte præget af skepsis og direkte eller indirekte modstand.

Spørgsmålet er om dansk fagbevægelse kan undslippe dette grundlæggende dilemma i forhold til – set fra fagbevægelsens synspunkt – EU-integrationens henholdsvis positive og negative konsekvenser. Meget tyder på at der fx i forbindelse med Nice-traktatforhandlinger ligger et betydeligt pres, som peger i retning af yderligere kompetenceafgivelse på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område. Der er fra de forskellige formandsskabs side stillet forslag om yderligere brug af flertalsafgørelser på området, lige-

som der er tegn på at det for tiden meget om- diskuteret EU-charter også vil have betyd- ning for lønmodtagernes rettigheder på ar- bejdsmarkedet. Samtidigt peger udviklingen i forhold til optagelsen af de tidligere østeu- ropæiske lande også i retning af at samarbej- det på det social- og arbejdsmarkedspolitiske område forstærkes. De institutionelle foran- dringer i EU, som de fleste aktører finder er nødvendige for at håndtere et EU med 25 til 30 medlemsstater, går i retning af en øget brug af flertalsafgørelser i Ministerrådet. Og- så inden for det sociale felts område, hvilket som nævnt bl.a. er sat på dagsordenen på Ni- ce-konferencen senere i år. Dette vil yderli- gere forstærke det dilemma, som dansk fag- bevægelse befinder sig i ikke mindst i lyset af at store dele af fagbevægelsens medlemmer stemte nej til Euro'en.

Litteratur:

- DA (Dansk Arbejdsgiverorganisation) (1999), »Ar- bejdsmarkedsrapport – tal og diagrammer«, DA, København
- Due, J., Madsen, J.S. & Strøby Jensen, C. (1993): »Den danske model«, Jurist- og Økonomforbun- dets Forlag.
- Dølvig, J.E. (1997): »Redrawing Boundaries of Soli- darity: ETUC and the Europeanisation of Trade Unions in the 1990s«, ARENA and FAFO, Oslo.
- Knudsen, H. (2000): »Globalisering og EU – dansk fagbevægelse i pindsvinestilling på det gamle spor« p. 69-77 i Ibsen, F. & Scheuer, S. (2000): »Septemberforliget og det 21. århundrede«, Ju- rist- og Økonomforbundets Forlag.
- Martin, A. & Ross, G. (1999): »In the Line of Fire: The Europeanisation of Labor Representation«, p.269-312 in Martin, A. & Ross, G. (1999): »The Brave New World of European Labor – European Trade Unions at the Millennium«, Berghahn Bo- oks, New York.
- Scheuer, S. (1996): »Fælles aftale eller egen kont- i arbejdslivet«, Handelshøjskolens Forlag, benhavn.
- Strøby Jensen, C. (1998): »Arbejdsmarked og F pæisk integration II – en sociologisk analys den europæiske models etablering i EU«, Socie logisk Institut, Københavns Universitet.
- Strøby Jensen, C., Madsen, J.S. og Due, J. (1999): »Phases and dynamics in the development of EU industrial relations regulation«, in Industrial Re- lations Journal, Vol 30, nr. 2, Blackwell, Oxford.
- Streeck, W.(1993): »The effect of European integrati- on of national industrial relations systems – Pro- posal for a Panel at the Third Biennial Conferen- ce of the European Community Studies Associa- tion (ECSA), Washington D.C., May 27-29, 1993«.